

Ks. BOLESŁAW KUMOR (Lublin–Kraków)

RELACJA BISKUPA ANDRZEJA RAWY GAWROŃSKIEGO Z ROKU 1807 O STANIE DIECEZJI KRAKOWSKIEJ

Diecezja krakowska, jako jedna z diecezji polskich, dysponuje naukowym wydaniem relacji o stanie diecezji, jakie biskupi polscy wysyłali od końca XVI wieku do Rzymu. Dotąd z okresu przedrozbiorowego takie publikacje posiadają diecezje: warmińska, wrocławska, archidiecezja lwowska ob. łac., diecezja wileńska i żmudzka, a także inflancka i piltyńska, łucka i brzeska, mohylowska i smoleńska, mińska i sejneńska. Te ostatnie opublikował zasłużony badacz dziejów Kościoła na Litwie, Paulius Rabikauskas TJ¹. On też dołączył do relacji z okresu Polski niepodległej również relacje z okresu niewoli narodowej do 1880 r. Z okresu porobiorowego relacje o stanie diecezji tarnowskiej z lat 1791–1863 opracował i wydał Bolesław Kumor². Tylko częściową publikację relacji o stanie diecezji włocławskiej opublikował Stanisław Chodyński na łamach *Monumenta historica dioecesis Wladislaviensis*³

Relacje o stanie diecezji krakowskiej opracował i wydał Wiesław Müller w osobnej publikacji książkowej. Obejmuje ona relacje z lat 1615–1765, przechowywane w Rzymie w Archiwum Kongregacji Soboru. Relacji tych zachowało się 12, a przesłali je biskupi: Piotr Tylicki (1615), Marcin Szyszkowski (1625), Jakub Zadzik (1639), Piotr Gembicki (1644, 1650), Andrzej Trzebicki (1662), Jan Małachowski (1689), Kazimierz Łubieński (1716), Konstanty Felicjan Szaniawski (1731), Andrzej Stanisław Kostka Załuski (1751, 1757) i Kajetan Ignacy Sołtyk (1765)⁴. Relacje te przynoszą wiele, bardzo cennego materiału źródłowego do dziejów diecezji.

W. Müller przy publikacji omawianych relacji ograniczył się wyłącznie do okresu staropolskiego. Tymczasem w Archiwum Kongre-

¹ W. W ó j c i k, *Wizytacje biskupów polskich „ad limina” do roku 1911*, „Prawo Kanoniczne” 18:1975 nr 3–4 s. 131–179; zob. *Wstęp* do publikacji: *Relacje, jak w przypisie 2*.

² *Relacje o stanie diecezji tarnowskiej z lat 1791–1863*, wyd. ks. B. K u m o r, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 33:1976 s. 365–402, t. 34:1977 s. 344–372.

³ *Monumenta historica dioecesis Wladislaviensis*, t. 7–9, Włocławek 1887–1889.

⁴ *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615–1765*, wyd. W Müller, Lublin 1970.

gacji Soboru zachowały się dalsze, i ciekawe, i wartościowe relacje z okresu niewoli narodowej (1795–1918). Relacje te były sporządzane według formularza papieża Benedykta XIII z 1725 r., obowiązującego do 1911 r.

Według tego formularza-instrukcji, relacja winna obejmować następujące informacje: o stanie materialnym diecezji (fundacja i erekcja diecezji, terytorium, granice, przywileje, bractwa, szkoły, banki pobożne), o biskupie (rezydencja, wizytacje diecezji, funkcje pontyfikalne, synod diecezjalny, sądownictwo duchowne, opłaty kancelaryjne, wolne wykonywanie jurysdykcji kościelnej, działalność dobroczynna), o duchowieństwie diecezjalnym (obowiązki chórowe kapituły katedralnej, aplikacje mszy św. za parafian, rekolekcje alumnów, statuty kapitulne, prebendy penitencjarza i teologa, rezydencja proboszczów na parafii, księgi metrykalne, wikariusze, duszpasterstwo parafialne, służba Boża, kaznodziejstwo, katechizacja, strój duchowny, rekolekcje dla kapłanów, kongregacje dekanalne, życie moralne kleru), o duchowieństwie zakonnym (praca w duszpasterstwie, zachowanie klauzury, zależność od jurysdykcji biskupa diecezjalnego), o seminarium duchownym (liczba alumnów, karność, *ratio studiorum*, uczestnictwo w katedralnej służbie Bożej, wizytacja biskupa, odpłatność studiów), o kościołach i bractwach oraz innych pobożnych instytucjach (anniwersarze, pobożne fundacje, szkoły, bractwa, wizytacje i administracja majątku, banki pobożne), o wiernych (życie religijne i moralne, wady) i postulaty⁵.

Zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, biskupi polscy mieli przekazywać sprawozdanie pisemne o stanie diecezji i odbywać osobistą pielgrzymkę do Rzymu co 4 lata, a od XVIII stulecia co 5 lat. Ale rzeczywistość w zaborze austriackim do 1825 r. była inna. Józefiński reżym bardzo niechętnie odniósł się do prymacjalnej jurysdykcji papieskiej i do bezpośrednich kontaktów biskupów ze Stolicą Apostolską.

Problemem *visitatio liminum* przez biskupów monarchii habsburskiej zajął się radca dworski F.J. Heinke w *Uwagach na temat przysięgi składanej papieżowi przez nowo mianowanych biskupów austriackich*; zostały one złożone cesarzowi Józefowi II w maju 1781 r.⁶ W *Uwagach* tych F.J. Heinke stwierdził, że „żaden biskup nie jest w stanie przyrzec papieżowi, że co 3 lata odprawi *visitatio liminum* w Rzymie, jako że żaden z obywateli państwa bez uprzedniej zgody władcy nie może wywozić pieniędzy poza granice kraju”. Autor zapytywał dalej, na jakiej podstawie papież udziela biskupom dyspensy od

⁵ W.M. P l ö c h l, *Geschichte des Kirchenrechts*, Bd 2, Wien 1962, s. 141 n.; L. P a s t o r, *Geschichte der Päpste*, Bd 15, Freiburg i.B. 1930, s. 507–509.

⁶ F. M a a s s, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760–1790*. Bd 3: *Das Werk des Hofrats Heinke 1768–1790*, Wien 1953, nr 5 s. 265, 267, nr 9 s. 338, nr 14 s. 451, nr 16 s. 471.

osobistej *visitatio liminum*, skoro nie ma on prawa wzywać dispensowanego do Rzymu. Jako wniosek tych rozważań zalecał radca Heinke, by z formuły przysięgi składanej przez biskupów papieżowi usunąć odpowiednie wzmianki. Podobne stanowisko zajął w sprawie „składania relacji o stanie materialnym diecezji, funkcjach duszpasterskich, karności i życiu religijnym kleru i wiernych”⁷ Sugestie radcy Heinkego musiały być skuteczne, skoro z okresu rządów cesarza Józefa II nie zachowała się ani jedna relacja o stanie diecezji ze Lwowa, Przemyśla i Tarnowa. Pierwsze bowiem relacje z tych diecezji pochodzą już z okresu panowania cesarza Leopolda II⁸. Dopiero po 1790 r., episkopat austriacki łącznie z biskupami polskimi z Galicji upomniał się o prawa nieskrępowanej łączności ze Stolicą Apostolską. Dali oni temu wyraz w stosunkowo licznych zażaleniach, skierowanych w 1790 r. do cesarza Leopolda II⁹. W takich to okolicznościach pojawiły się znów relacje biskupów galicyjskich o stanie diecezji. Metropolita lwowski F.O. Kicki wysłał ją 25 XI 1790 r., a następnie w 1794 r.¹⁰; biskup przemyski A. Gołaszewski podobną relację przesłał dopiero w 1803 r.; biskup tarnowski F.A. Janowski – w 1791 r.¹¹, a biskup krakowski A.R. Gawroński – 20 I 1807 r.

Ta relacja, jako pierwsza z okresu porzobiorowego, ma dużą wartość źródłową. Diecezja krakowska pod pręgierzem reżymu józefińskiego przeżyła dramatyczne dzieje. W 1786 r. utraciła całą prawobrzeżną część w Galicji (około 400 parafii i filii), w 1790 r. – Lubelszczyznę, Łukowskie i Stężyckie (około 114 parafii i filii), w 1800 roku tzw. Nowy Śląsk wraz z Częstochową, Siewierzem i Pilicą (około 50 parafii i filii)¹². Jeszcze w tym samym roku przed diecezją stanęły dużo większe podziały. Diecezja utraciła wiele dawnych przywilejów, prawie całe, olbrzymie latyfundium ziemskie, a także szereg instytucji, została wciśnięta w ciasny gorset systemu józefińskiego. Jeszcze w 1772 r. liczyła 3 sufraganaty okręgowe (Kraków, Lublin, Sandomierz – 1786), 7 archidiaconatów (Kraków, Lublin, Sandomierz, Zawichost, Nowy Sącz, Pilica, Wojnicz), 4 prepozytury (Wiślica, Tarnów, Kielce, Pilica) i 1 dekanat *ad instar archidiaconatus* (Kielce), 2 oficjalaty generalne (Kraków, Lublin), 11 oficjalatów okręgowych (Sandomierz, Kielce, Wiślica, Radom, Łuków, Pilica, Tarnów, Pilzno, Biecz, Nowy Sącz, Bytom), 53 dekanaty, około 1 006 parafii i filii, 16

⁷ F. M a a s s, jw., Bd. 2 nr 6 s. 306.

⁸ W. W ó j c i k, jw., s. 163–164.

⁹ F. M a a s s, jw., Bd 4: *Der Spätjosephinismus 1790–1820*, Wien 1957, nr 5 s. 166–211.

¹⁰ *Relacje arcybiskupów lwowskich 1595–1794*, wyd. T. Długosz, Lwów 1937, s. 126–145.

¹¹ W. W ó j c i k, jw., s. 164.

¹² B. K u m o r, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, s. 154–159, 164–165.

kolegiat i kapituł kolegiackich (Kraków – św. Florian, WW. Święci, św. Anna, św. Jerzy i św. Michał na Wawelu; Sandomierz, Opatów, Lublin, Kielce, Wiślica, Pilica, Skalbmierz, Nowy Sącz, Tarnów, Wojnicz i Bobowa), 11 opactw mniszych (Tyniec, św. Krzyż, Sieciechów – benedyktyni; Mogiła, Jędrzejów, Koprzywnica, Wąchock, Szczyrzyc – cystersi; Hebdów, Nowy Sącz – norbertanie; Kraków – kanonicy laterańscy), 8 opactw żeńskich (Staniątka, Sandomierz, Radom – benedyktynki; Zwierzyniec, Imbramowice, Busko, Kraków – norbertanki; Lublin – brygidki), 144 klasztory męskie, 20 żeńskich łącznie z opactwami i przeszło 2 miliony wiernych¹³. Po licznych podziałach, kasatach i zniszczeniach diecezja ta przed nowym podziałem w latach 1805/07 liczyła 60 miast i miasteczek, 2593 wsie i wioski, 518583 wiernych, 10 kolegiat i kapituł kolegiackich, 24 dekanaty własne i 10 dalszych dekanatów w administracji z archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej i łącznie 540 parafii¹⁴.

Publikowana relacja przynosi nowe materiały źródłowe na temat przywilejów biskupstwa, stanu wyposażenia i urządzenia katedry wawelskiej, kościołów kolegiackich i parafialnych, opactw i klasztorów męskich i żeńskich, seminariów diecezjalnych, szpitali i przytułków dla ubogich, urzędu biskupa krakowskiego, kapłanów diecezjalnych i zakonnych i ich obowiązkach oraz życiu moralnym i religijnym, zakonników i zakonnice, bractw i kościelnych organizacji katolików świeckich, a także na temat życia religijnego i moralnego wiernych. Autorem tej relacji jest biskup Andrzej Rawa Gawroński (1805–1813), pierwszy nominat austriacki na stolicę św. Stanisława w Krakowie, dawny jezuita, a następnie kanonik i prałat kapituły katedralnej w Krakowie, wreszcie biskup diecezjalny krakowski¹⁵.

RELACJA BISKUPA ANDRZEJA RAWY GAWROŃSKIEGO O STANIE DIECEZJI KRAKOWSKIEJ

Or. Archivum Secretum Vaticanum. Archivum S. Congregationis Concilii. Fasc. 272 Cracoviensis. Tytuł: *Relatio status Dioecesis Cracoviensis 1807*

*Eminentissimi et Reverendissimi Domini Patroni Colendissimi!
Regimine Dioecesis Cracoviensis anno 1804 Divina Providentia et*

¹³ *Relacje o stanie diecezji krakowskiej...*, s. 169–170, 171–173; B. K u m o r, *Granice diecezji i metropolii polskich 968–1939*, Lublin 1971, s. 64.

¹⁴ Relacja 1807

¹⁵ Andrzej Rawa Gawroński, mianowany 30 VIII 1803 r. biskupem krakowskim przez cesarza Franciszka I, prekonizowany 24 IX 1804 r. przez papieża Piusa VII, odbył ingres do katedry wawelskiej i przejął rządy w diecezji 5 V 1805 r.; zmarł 7 IV 1813 r.

Sanctissimi Domini Nostri Pii VII feliciter regnantis¹⁶ gratia et clementia admotus, id primum partium mearum putavi relationemque villicationis meae in vinea Domini per hoc intervallum temporis redderem maximopere vero, ut Sanctam Sedem omnia alia in terris maiorem, una cum suo Supremo Capite Sanctissimo Domino Nostro, Sacratissimo Christi Domini Salvatoris Nostri Dei veri Vicario, eo, ut par est, prosequerer cultu, et ad omne nutum ejus officiorum meorum promptitudinem significarem. Equidem aliquando serius sisto me in sapientissimo Eminentiarum Vestrarum consessu, id est non eo instanti, quae sacri canones et constitutiones apostolicae praescripserunt, verum hoc genus muneris mei haud ulla ratione superiori anno a me praestari potuit, etsi voluntas non defuit. Etenim postquam in possessionem perveni istius dioecesis tantae, tamque vastissimae in sua extensione, ut pote ob necdum executas bullas apostolicas erectionis novi episcopatus Kielcensis in se continentis¹⁷, partem ecclesiarum Archidioecesis Gnesnensis et Dioecesis Posnaniensis ab ultima exdivisione Regni sub iurisdictione episcopi Cracoviensis existentium¹⁸, Dioecesis inquam amplissima in numero populi et cleri, ante omnia induxi in animum, ut prius oves meas cognoscerem, et cognoscerent me meae, tum denique, quae essent vera a falsis discernendo, quae salutaria a noxiis separando, Eminentiarum Vestrarum exararem, atque in hunc finem, mox ab exordio pastoralis curae meae, in persona mea vilitationem dioecesis meae constitui, eandem inchoavi, plures iam ecclesias perlustravi, ubique locorum, non parcendo tempori, docebam populum Dei, quae sunt salutis percipiebam animorum sensus, componebam inimicitias, dispensabam SS. Eucharistiam, administrabam sacramentum confirmationis, consecrabam ecclesias, nec non in aliquibus ecclesiis decreta reformationum tuli, ut clerus et populus christianus intra leges divinas et humanas se contineret.

Interea (s. 2) quo quantoque spatio unius anni et mensium octo dioecesis elegi fructus pro gloria Dei et augmento fidei nostrae, eosdem in hoc fasciculo breviter descriptos ad tramitem instructionis iam alias ab hac Sacra Congregatione Eminentiarum Vestrarum per mandata-

¹⁶ Papież Pius VI (1800–1823), ur. 14 VIII 1742, biskup Imola i kardynał 1785, rządził Kościołem w latach 1800–1823. Zmarł 20 VIII 1823.

¹⁷ Papież Pius VI na prośbę cesarza Franciszka I mocą bulli *Indefessum personarum* z 13 VI 1805 r. zniósł diecezję tarnowską i erygował nową diecezję kielecką. Erekcję diecezji ogłosił dopiero 30 IX 1807 r. Kajetan Kicki, delegat apostolski, metropolita lwowski ob. łac.; zob. B. K u m o r, *Granice...*, s. 212.

¹⁸ Po 3. rozbiórce Polski w granicach zaboru austriackiego znalazły się 84 parafie w rejonie Kurzelowa i Opoczna z archidiecezji gnieźnieńskiej. Jurysdykcję na te tereny ordynariuszowi krakowskiemu przekazał w 1799 r. metropolita gnieźnieński Ignacy Krasicki. W granicach tegoż zaboru austriackiego znalazło się 37 parafii w rejonie Garwolina z diecezji poznańskiej. Na mocy dekretu z 30 IV 1799 r. biskupa Ignacego Raczyńskiego, jurysdykcję na tym terenie przejął również ordynariusz krakowski; zob. B. K u m o r, *Granice...*, s. 247, 254.

rium meum Perillustrum Adm. Reverendum Constantinum Ghobert abbatem, ad visitanda nomine meo ss. Apostolorum limina et Sanctissimi Domini nostri pedes deosculandas specialiter delegatum, quem benigne suscipi, eidem fidem in omnibus adhiberi protectione non desse cum maxima officiorum meorum testificatione Eminentiarum Vestrarum oro obtestorque.

§ 1.

De primo relationis capite pertinente ad statum Ecclesiae materialem.

1. Institutio.

Tempus erectionis et institutionis episcopatus et dioecesis meae repetitur ab anno 966, quo fides orthodoxa in oris septemtrionalibus disseminari et crescere caepit, quam Miecislaus I Poloniae Princeps, ductam in sociam vitae Dąbrowka filiam ducis Bohemiae, suscepit¹⁹ Hicque pius princeps inter reliquos episcopatum Cracoviensem fundavit et dotavit.

2. Confinia.

Dioecesis mea intra sequentes posita est limites, versus septemtrionem Archiepiscopatu Gnesnensi, ac in parte episcopatu Varsaviensi, versus orientem Helmensi et Lublinensi itidem episcopatu, versus meridiem hucusque existenti episcopatu Tarnoviensi clauditur, versus vero occidentem notabili parte in Silesian protenditur, eamque penetrat, et cum dioecesi Vratislaviensi conterminat.

3. Privilegia ac praerogativa.

Olim episcopus Cracoviensis maxima gaudebat praerogativa et peramplam habebat iurisdictionem, siquidem Celsissimus intitulabatur, ius gladii habebat eratque dux Severiae²⁰. Post ultimam exdivisionem Regni hae praerogativae sunt extinctae, dum Ducatus Severiensis ab episcopatu Cracoviensi avulsus, et Regno Borussico incorporatus extitit. Praeterea a sua origine Episcopus Cracoviensis archiepiscopi gaudebat titulo, eratque septem sibi invicem succedentes archiepiscopi, quorum ultimus fuit Aaron ex abbate Tynecensi per Casimirum Primum ad archiepiscopatum Cracoviensem promotus, et a Gregorio VI Romano Pontifice anno 1046 confirmatus. Mortuo Aarone archiepiscopo, eius successores cum neglegissent petere a Summo Pontifice pallium, Ecclesia Cracoviensis suo honore metropolitano spoliata est, et in suffraganeam ex archiepiscopali ex illo die redacta, in signum tamen

¹⁹ Jest to opinia powtórzona za Janem Długoszem z *Księgi uposażeń diecezji krakowskiej* i jego *Kroniki*. Dzisiaj tylko nieliczni uczeni przyjmują, że utworzenie biskupstwa krakowskiego nastąpiło przed 1000 rokiem. Większość uczonych, w oparciu o przekaz *Kroniki* Thietmara, przyjmuje rok 1000 jako rok założenia biskupstwa w Krakowie.

²⁰ Kardynał Zbigniew Oleśnicki, biskup krakowski, w roku 1444 zakupił dla biskupstwa krakowskiego księstwo siewierskie, w następstwie czego biskupi krakowscy tytułowali się: „biskup krakowski i książę siewierski” Na tej podstawie tytułowano Oleśnickiego „celsissimus”

dignitatis primitivae rationali pro pallio sui pontifices sacrum celebraturi in solemnioribus festis, uti solent, Et hoc primum est privilegium, quo episcopus Cracoviensis gaudet. Rationale hoc est in distincta aliquantum forma a pallio. Quodque rationale ex solis ipsissimis gemmis S. Hedvigis principis Poloniae²¹ manibus confectum et elaboratum ad hoc usque tempus per tot saecula manet in omni parte illaesum²². Reliqua vero privilegia episcopi Cracoviensis sequenti exponuntur setie.

2. *Quod nullus in dioecesi Cracoviensi sine assensu Loci ordinarii ecclesias vel oratoria aedificare, aut excommunicatos vel interdictos ab eius officio absolvere possit, secundum bullam Urbani III 2 nonis Februarii 1185²³.*

3. *Quod a delegato Sedis Apostolicae sine speciali concessione litteris delegationis inserta censuris ecclesiasticis ligari nequeant, docente bulla Innocentii IV Lugduni Calendas Februarii 1247²⁴.*

4. *Quod ipsi in monasteria nonnulla exemptorum, ac signanter Hebdoviense ordinis Praemonstratensis vigore bullae Eugenii IV Florentiae pridie calendas Aprilis 1436 datae et emanatae, Cracoviensem ordinis s. Clarae Monialium vigore brevium Clementis VIII Romae ultima Februarii 1596 apud s. Petrum, alterius 12 Septembris anno et pontificatus eiusdem, et tertii Pauli V itidem Romae apud s. Petrum die 16 Julii 1609 expeditorum litterarum executorialium Eminentissimorum Laurentii Blanchetti tituli s. Laurentii in Paneperna, ac Iohannis Millini tituli sanctorum Quatuor Coronatorum presbyterorum cardinalium, iudicum commissariorum Sanctae Sedis Apostolicae a Paulo V papa deputatorum Romae ex palatio apostolico Montis Quirinalis 26 mensis Maii 1611 emanatarum, Zverinecense, Imbramovicense, Buscense monialium praemonstratensium, et alia quam plurima, competit iurisdictio²⁵.*

4. *Numerus civitatum, oppidorum, villarum ac incolarum.*

Numerus oppidorum 68, villarum 2593, incolarum 518 583 in dioecesi mea, nec non partibus archidioecesis Gnesnensis et dioecesis Po-

²¹ Królowa Jadwiga, ukoronowana 16 X 1384 r. na króla Polski, żona króla Władysława Jagiełły (1386), apostołka chrześcijaństwa na Litwie. Zmarła 17 lipca 1399 r. Beatyfikowana przez papieża Jana Pawła II (1979) i przez niego również kanonizowana w Krakowie (8 VI 1997).

²² Tę relację powtórzył biskup Gawroński za J. Długoszem. Legenda o arcybiskupstwie w Krakowie powstała najwcześniej w pierwszej połowie XIII w., wspomniana bulla papieża Grzegorza VI z 1046 r. jest falsyfikatem; jej autorem miał być jednak papież Benedykt IX.

²³ Bulla *In eminenti Sedis Apostolicae* papieża Urbana III z 1185 r.; zob. *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, t. 1, s. 6–8 (nr 3).

²⁴ Bulla *Catholicae fidei* z 7 II 1247 r. jest opublikowana w *Kodeksie dyplomatycznym katedry krakowskiej*, t. 1, s. 36–37 (nr 28).

²⁵ Wspomniane bulle i brewia papieskie zachowały się w oryginałach lub wierzytelnych kopiach w Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie.

snaniensis in Galicia Occidentali (s. 4) manentibus, et meae iurisdictioni subiectis, reperitur.

5. Status ecclesiae cathedralis.

Ecclesia cathedralis Cracoviensis quemadmodum hac in re omnes historici nostri consentiunt olim archiepiscopalis constructa a Miecislao Primo Poloniae principe (Qui primus lumens fidei susceperat), supra montem Wawel nuncupatum sita, ipsique vertici montis insidens. Erecta fuit in titulum s. Venceslai Martyris Ducis Bohemiae, ut annales referunt, opera et studio supramemoratae Dębrowka coniuge Miecislai fundatoris, quae sanctus Martyr neptis erat, atque successu temporis altero titulo itidem principali S. Stanislai sui olim episcopi et martyris aucta est, et decorata. Quam ecclesiam Aegidius cardinalis episcopus Tusculanus a Ioanne XIII Pontifice Maximo legatus in Poloniam missus consecravit, ac illi Prohorum Italum primum episcopum praefecit²⁶. Celeberrima est haec domus Dei, non exteriori duntaxat fabrica sumptuosa, videlicet turribus excelsis et affabre elaboratis eminens, in quibus extant campanae plures, suptum regum et procerum Regni olim Poloniae comparata, inter quo sminet una immensae molis a Sigismundo Primo Poloniae rege pio²⁷ et liberalissime oblata, quae certis nonnisi interstitiis temporis pulsari solet, deinde tecto in solidum ex lamino arca in multis capellis ore copiose deaurato resplendens. Sed praeterea ad intra monumentis antiquitatis, mausolaeis, sacellis regum, principum, episcoporum commendata, supellectili omnique apparatu sacro dives. Deinde gloriatur plurimis sacris iisque authentiicis reliquiis; videlicet corpore s. Stanislai episcopi et martyris, urnae argenteae tricubitali incluso, in medio ecclesiae super altari in mausoleo marmoreo ad inster capellae frabricato, fidelium cultui exposito, eiusque capite in seorsiva theca aurea lapidibus praetiosis adornata, recondito. Item capite s. Floriani martyris, insigni parte s. Venceslai martyris, ac aliorum sanctorum martyrum et confessorum variis membris, particulis, quae suis thecis conservantur.

Praeterea id quoque non est praetereundum, quod licet cathedralis ecclesia inter caeteras sua ornamenta numeret rosam auream a Sanctissimo Domino Clemente PP. XII Serenissimae olim Josephae Poloniarum reginae dono oblatam, ab hac vero piissima regina²⁸ ecclesiae meae cathedrali testamento legatam. Dies anniversaria dedicationis huius ecclesiae Dominica tertia post Pentecosten celebratur.

²⁶ Informacje relacji są błędne. Kard. Idzi z Tusculum działał w Polsce w latach 1123–1125, nie mógł więc być legatem papieża Jana XIII, który zmarł 6 IX 972 r. Faktycznie był legatem papieża Kaliksta II. Nie mógł też poświęcić katedry krakowskiej, bo ta była konsekrowana w 1140 r., a rzekomy biskup krakowski Prohor miał żyć jeszcze w X stuleciu.

²⁷ Król Zygmunt I Stary, syn Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Habsburżanki, panował w latach 1507–1548 jako król polski.

²⁸ Józefina, królowa Polski, żona Augusta III Sasa, koronowana 17 I 1734 r.

Capitulum illius olim erat celeberrimum, constabatque personis triginta sex, hoc est: praelatis seu dignitatibus septem: decano, archidiacono, praeposito, scholastico, custode, cantore, cancellario, canonicis viginti novem, ex quorum numero viginti quatuor intrare capitulum non poterant, nisi prius deduxerint per authentica documenta nobilitatis fide dignorum, iuramento firmatum. Reliqui vero canonici doctorales quinque, hoc est: duo ex Theologia, duo ex iure, (s. 5), et unus ex medicina, ad similem nobilitatis deductionem non tenebantur. Quique omnes praelati et canonici habebant suos fundos et praebendas sufficientes, habebant itidem domos et residentias congruas decentesque. Aderant illis villae plurimae praestimoniales, ad quos ex senio per optionem de tenuioribus ad pingiores promovebantur. Massa distributionum erat optime provisa, quia hac pro manutenenda capitulum possidebat bona comitatus Pabianicensis²⁹, duo videlicet oppida et quinquaginta quatuor villas in se continentis, ex quibus proveniens summa inter interessantes distribuebatur. Verum nunc primitivus status saepedicti capituli nimium immutatus extitit, siquidem decreto Augustissimi imperatoris³⁰ numerus capitularium ex 36 personis ad octo duntaxat, hoc est tres praelatos, et quinque canonicos est reductus, collatio vacantium praelaturarum et canonicatum quousque ad octenarium numerum perventum non fuerit prohibita, optio villarum praestimonialium et domorum interdicta, retenti sunt tales villae et domus et proventus canonicales post decessum capitularis personae vacantes, statim Fundo religionis applicantur³¹.

Amplissima bona Pabianice pro massa distributionum quotidianarum donata, post exdivisionem Regni modo in dominio regis Borussiae sita, cum aliis quoque notabilibus bonis in Ducatu Severiensi iacentibus, thesauro regis Borussiae absque ulla indemnisatione, incorporata sunt. Unde massa distributionum plurimum imminuta est. Verum omni cum sollicitudine apud Augustissimum Imperatorem tam pro determinando in posterum maiore numero praelatorum et canonicorum, quam etiam pro restituendo iure actu existentibus capitularibus (etenim reperiuntur adhuc in vivis extantes praelati et canonici 20) optionis villarum praestimonialium et domorum, indefessam operam adhibeo, et fretus hac in parte pietate Augustissimi Imperatoris compotem me votorum et desideriorum meorum fore spero. Insuper dictum Capitulum gaudet statutis optimis particularibus, prudenter et saluberrime conditis, quibus exacte regitur, et ut absit verbo iactantia,

²⁹ Pabianice, miasto w woj. łódzkim, niegdyś własność Kapituły Katedralnej w Krakowie.

³⁰ Cesarz Franciszek II rządził Cesarstwem Rzymskim w latach 1790–1806, a w latach 1806–1835 jako Franciszek I Cesarstwem Austriackim.

³¹ Więcej na temat redukcji kapituły katedralnej w Krakowie zob.: B. K u m o r, *Reorganizacja kapituły katedralnej w Krakowie w 1802 r.*, „Analecta Cracoviensia” 7:1975 s. 335–347

mogno observatiae eorum zelo, invigilatur. Praelati et Canonici 13 continuo penes cathedram resident, reliqui vero circa sua beneficia curata, quae ex dispensatione apostolica possident, manent. Capitula generalia ternis in anno vicibus celebrantur circa festum Purificationis Deiparae Virginis, circa festum s. Stanislai episcopi martyris in maio et circa festum Translationis eiusdem in septembri. Particularia vero capitula obeunt semel in hebdomada quovis die Sabbathi.

Haec autem ecclesia cathedralis complura presbyterorum numerat collegia. Primum Vicariorum olim ex triginta, nunc ob diminutos iniuriis temporum proventus, ex novem personis compositum. Isti in choro vices canonicorum gerunt, officium divinum quovis die cantu gregoriano seu choralis exacte decantando, absolvunt. Secundum collegium Mansionariorum constans 4 presbyteris, qui vi erectionis officium parvum Beatae Mariae Virginis et Missam de eadem quotidie canere debent. Tertium Psalteristarum novem presbyteros complectens, qui horis diurnis et nocturnis ab alio officio vacantibus psalterium ante Sanctissimum ita continuo canunt, ut ecclesia numquam sileat, ac in super Missas cantatas statutis (s. 7) diebus absolvere sunt obligati. Quartum Collegium Praebendariorum Beatissimae Mariae Virginis, Rorantistae dictorum ex eo, quod ex antiqua huius dioecesis erga mysterium Dominicae Incarnationis devotione, Missam de Beata „Rorate coeli”, alias ut in Adventu quotidie in cantu figurali vocaliter cum perfecta exactitudine iuxta antiquissimam foundationem decantent. Quintum praebendariorum, Angelistae nuncupantur, ex eo, quod pariter votivam de SS. Angelis vigore erectionis suae in cantu figurali vocaliter, determinatis diebus, absolvere sunt obstricti. Sextum Poenitentiariorum, ex quibus nonnulli certis horis sedes confessionales occupare, et confessiones fidelium excipere obligantur. Pro iuvamine huic Collegio agregari solent, mediante sufficienti salario, regulares doctrina ac moribus praecellentes, qui omnes paenitentarii muneri suo exacte satisfaciunt. Inter Missam quoque consuetudinem resuscitavi, nempe ut canonicus paenitentarius sollemnioribus annuis festis et quoties adest concursus populi sedem confessionalem occupat, et aliis paenitentariis ad normam maiori paenitentarii praesideat.

Verbum Dei sex concionatores dispartitis inter se dominicis et festivis diebus per turnum e suggestu sacro praedicant, ex quorum numero sunt duo canonici, reliqui vero ex clero saeculari et regulari delecti.

Habet eadem ecclesia duos vicecustodes seu sacristianos presbyteros sacrario quotidie deservientes, et illud custodientes, in quorum adiutorium quotidie interdium noctuque adsunt laici, sanctuarii dicti, ad obsequia ecclesiae, custodiendam eandem, et pulsum campanarum destinati. Denique eadem ecclesia optime provisum est quoad proventus pro musicis, quos habet celebriores et optime artis suae gnaros, vocibus et instrumentis laudes divinas resonantes.

6. *Status ecclesiarum collegiatarum.*

Collegiatae ecclesiae dioecesis mea habet decem, sed hae collegiatae ecclesiae iam sunt per decretum regiminis politici suppressae, siquidem institutio ad vacantes in iisdem praelaturas et canonicatus iam amplius haud extradi potest, interea tamen superstites in vivis praelati et canonici fruuntur suis proventibus, verum hi post uniuscuiusque fata Fundo religionis mox applicantur. Nihilominus opem praetium esse duxi etiam collegiatarum ecclesiarum statum Eminentiarum Vestrarum breviter delineare.

Prima ecclesia collegiata Sandomiriensis, unica nonnisi in dioecesi mea principalis et insignis, post cathedralem prima, dignitates sex, canonicos sedecem olim numerans, qui aliquibus tantum exceptis possidebant, possidentque adhuc viventes praebendas sufficienter dotatas. Ecclesia haec antiquitate structurae et ornamentis percelebris, omni superlectili abundanter provisa, distinctis gaudet pro fabrica templi necessitatibus sacristiae et distributionibus quotidianis interestium redditibus. Habet Collegia Vicariorum ex personis sex, Mansionariorum ex personis tribus, Psalteristarum ex persona ad praesens una (s. 8) constantia. Verum duo postrema, nempe Mansionariorum et Psalteristarum hoc anno currenti per decretum aulicum (salvis modernis posseseribus) sunt extincta et suppressa. Habet denique capellam musicorum et sanctuarios d obsequia et custodiam ecclesiae destinatos.

Secunda collegiata s. Floriani Cleopardiae ad Cracoviam habet erectas dignitates quatuor et canonicos sex.

Tertia collegiata Visliciensis dignitates septem, canonicos septem.

Quarta Kielcensis (brevis in cathedralem episcopatus Kielcensis erigenda) dignitates quinque, canonicos novem.

Quinta Scarbimiriensis dignitates tres, canonicos sex per me visitata.

Sexta Opatoviensis dignitates quatuor, canonicatus septem.

Septima collegiata s. Michaelis in Arce Cracoviensi, dignitates tres, canonicos quatuor.

Octava s. Georgii in Arce Cracoviensi, dignitatem unam, canonicos quatuor. Ecclesia haec collegiata quemadmodum et praecedens s. Michaelis, vacante sedi episcopali Cracoviensi iam sunt diruta.

Nona Sanctorum Omnium Cracoviae, dignitates septem, canonicos quindecim.

Decima s. Annae Cracoviae dignitates quinque, canonicos sex. Insuper in parte archidioecesis Gnesnensis sub sceptro Augustissimi Imperatoris existente et meae iurisdictioni subiecta, reperitur collegiata Cureloviensis, olim numerans dignitates quinque et canonicos quatuor. Omnes supradescriptae collegiatae (duobus duntaxat, scilicet s. Michaelis et s. Georgii exceptis ast iam demolita) sunt simul parochiales, praeter Insignem Sandomiriensem; in nulla habentur distributiones quotidianae.

7. Status et numerus ecclesiarum parochialium.

Parochialium ecclesiarum calculo praemittendum necessario est dioecesim hanc una cum adnexis interimaliter eidem ecclesiae partium archidioecesis Gnesnensis et dioecesis Posnaniensis in Galicia Occidentali sitarum, ex triginta tribus decanatibus ruralibus constare. In ipsa urbe Cracoviensi unus huiusmodi decanatus ruralis numeratur, complectiturque ecclesias parochiales in Urbe et Suburbis undecem, nec non capellas publicas sex. Non incongrue hoc loco facienda videtur mentio, Cracoviae post cathedralem et collegiatas celebratissimam esse ecclesiam parochialem Beatae Virginis Mariae archipresbyteralem dictam, eo quod archipresbytero infulato sit ornata, et praeterea commoditissima ex structura templi antiquissima et magnifica, copiosa et praetiosa suppellectili ecclesiastica, nec non collegiis vicariorum, mansionariorum, psalteristarum et paenitentiariorum abundans. In dioecesi mea Cracoviensi decanatus rurales continent in se parochiales sequenti sunt: (s. 9) Proszovicensis ecclesias 18, Novi Montis 28, Volbromensis 11, Xiqżnensis 16, Dzierzgoviensis 9, Andreoviensis 15, Sokoliensis 16, Piotrkoviensis 10, Vitoviensis 13, Połanecensis 16, Kielcensis 12, Opatoviensis 16, Skalensis 30, Solecensis 13, Opatovecensis 12, Bodzantinensis 16, Kunoviensis 10, Radomiensis 21, Zwolinensis 20, Kijensis 15, Zawichostensis 16, Pacanoviensis 14, Koprzywnicensis 15, Plesnensis in Silesia 21, Bythomiensis pariter in Silesia 20.

In archidioecesi Gnesnensi decanatus sub mea iurisdictione manentes numerant ecclesias: Cureloviensis 11, Małagostensis 12, Żarnoviensis 12, Checinenensis 9, Skrzynensis 15, Przytycensis 14, Opocznenensis 13.

In dioecesi Posnaniensi subsunt mei regimini decanatus continentes in se ecclesias: Garwolinensis 15, Latowicensis 13, Liwensis 12; parochiales igitur ecclesias universim complectendo Cracoviae existentes et collegiatas, quae habent ius parochiale ascendunt ad numerum 540.

Pleraque ex eiusmodi parochialibus plures qua unum presbyterum, immo longe pauciores tales, qua duntaxat unum. Complures titulo praepositorum adornatae, et duae in dioecesi mea, nempe ecclesia archipresbyteralis Beatae Virginis Mariae Cracoviae, et Klimuntoviensis, una vero Livensis in dioecesi Posnaniensi, praepositis infulatis gloriantur.

Sunt quantum possibile est suppellectili sufficiente provisae, in quo bono statu manentur. Verumtamen sub tempus visitationis meae comperi nonnullas desolatas, ad quas reparandas, ut patroni et parochiani mediis compulsivis cogantur, regimini politici opem imploravi. Cuilibet ex descriptis decanatibus ruralis, unus ex parochis, doctrina et probitate praestantior, ad hanc a me delectus. Huiusmodi porro decanorum ruralium officium est semel quotannis ecclesias parochiales

et capellas visitare, libros metricarum etc. revidere, scrutinium super vita et moribus curatorum et aliorum ecclesiasticorum instituere, minores defectus castigare et emendare, de maioribus vero et notabilioribus exactam informationem Officio Ordinario transmittere.

8. *Numerus monasteriorum tam virorum, quam mulierum.*

Monasteriorum dioecesis meae enumerationem prosecuturus, praepriis significandum duco, esse in eadem abbates benedictinos claustrales duos, S. Crucis alius Calvi Montis et Sieciechoviensem. Abbates cistercienses comendatarios tres. nempe Clarae Tumbae alias Mogilensem, Andreoviensem, Vanchocensem, et claustraem unum Andreoviensem. Abbatem ordinis praemonstratensis commendatarium unum Hebdoviensem, abbatissas benedictinas duas Sandomiriensem et Radomiensem, (s. 10), abbatissas praemonstratenses tres: Zwierzyniecensem, Buscensem, Imbramovicensem. Monasteria virorum in hac dioecesi habentur canonicorum regularium lateranensium tria, custodum SS. Sepulchri tria, Canonicorum beatorum Martyrum de poenitentia duo.

Monasteria monachoru et regularium

PP. Augustianorum tria, PP. Benedictinorum duo, Bernardinorum alias Minorum s. Francisci de observantia septem, in parte vero archidioecesis Gnesnensis duo, fratrum s. Ioannis de Deo unum, PP. Cisterciensium in archidioecesi Gnesnensi unum, camaldulensium tria, capuccinorum unum, carmelitarum antiquae observantiae calceatorum unum, carmelitarum discalceatorum unum, PP. dominicanorum alias ordinis praedicatorum quatuor, et in parte dioecesis Posnaniensis observantium unum, franciscanorum seu conventualium unum, paulinorum alias s. Pauli primi Eremitae tria, PP. reformatorum ordinis s. Francisci septem, et in dioecesi Posnaniensi unum, clericorum Matris Dei scholarum piarum duo, PP. SS. Trinitatis de redemptione captivorum unum, sacerdotum congregationis missionis unum, sacerdotum congregationis s. Philippi Nerii in archidioecesi Gnesnensi unum, PP. marianorum in dioecesi Posnaniensi unum.

Monasteria monialium benedictinarum duo, regulae s. Clarae, quae apud nos Bernardinae dicuntur duo, tertium vero in archidioecesi Gnesnensi, regulae s. Dominici tria, regulae s. Francisci franciscanae unum, regulae s. Norberti praemonstratensium tria, regulae s. Francisci de Sales, alias visitationis Beatissimae unum, sororum charitatis unum, hospitalium de Saxia unum.

9. *Seminaria in dioecesi.*

Adsunt in dioecesi mea seminaria duo, Cracoviae unum, Kielciis alterum. Cracoviae non ita pridem erant tria seminaria, nempe in Arce, Stradomiae et penes Universitatem, ast attenuatis per varias vicissitudines temporum horum seminariorum redditus, nec non diminuto numero presbyterorum congregationis missionis iam amplius duo se-

minaria regere, et necessarios professores e gremio sui iisdem subministrare huiusmodi valentium. Administrator vacantis episcopatus³² anno 1801 inita cu regimine politico cointelligentia seminaria arcense et academicum seminario Stradomiensi, ut pote in loco salubri sito, amplissimum hortum habenti et numerosissima cubicula pro capiendis praefatorum trium seminariorum alumnis in se continenti, coadunavit, quam coadunationem Augustissimus Imperator non tantum approbavit, verum etiam pro sua flagrante in religionem et Ecclesiam zelo 114 alumnos in dicto seminario fovendi et manuteneri iussit, assignatis ex Fundo religionis (s. 11) pro uniusquisque alumnis victu et amictu florenis Rhenensibus 200 seu 88 scudis monetae Romanae, et appromissa restauratione et dilatatione aedificii seminaristici.

Ad praesens in hocce seminario, sub regimine presbyterorum congregationis missionis manente, partim ex antiqua fundatione, partim ex Fundo religionis foventur clerici 42, plures enim ob defectum aspirantium non suscepti. Ad praefatum seminarium nonnisi consummati philosophi, quos in ipso Seminario professores Facultatis Theologicae ex Universitate per decursum quatuor annorum in historia ecclesiastica, sacra Scriptura, iure canonico, Theologia dogmatica, morali, pastoralis caeterisque scientiis statui ecclesiastico necessariis instruunt cum insigni profectu, cuius luculenta documenta alumni cum iubilo cordis mei publico examine me praesente dederunt.

Praeterea quinque praecellentiorum talentorum et singularioris capacitatis adolescentes a me selecti educantur sumptibus Fundi religionis Viennae in Caes. Reg. convictu ecclesiastico, ante biennium liberali munificentia Augustissimi Imperatoris fundato, altioribus suo tempore in mea dioecesi officiis admovendi.

Seminarium Kielcense sub regimine presbyterorum in communi viventibus, neutrum ex receptis beneficiis percipit proventus, ex taxa beneficiorum per Sacrum Concilium Tridentinum praescripta et indulta, sed utrumque stabilibus suis gaudet foundationibus. Kielcensi seminario unicum incorporatum est beneficium curatum.

10. Numerus hospitalium.

Paucissima sunt in dioecesi mea hospitalia Cracoviae reperiuntur duo, unum sub directione fratrum s. Ioannis de Deo, alterum sub cura sororum charitatis. Administrationis eorum rationes solent et fieri. Sunt quoque xenodochia presbyterorum emeritorum, alterum Cracoviae, alterum Sandomiriae, quorum regimini invigilo.

11. An adsint Montes Pietatis?

---

³² Po śmierci biskupa F.P. Turskiego (†31 III 1800) kapituła katedralna wybrała administratorem diecezji *sede vacante* biskupa sufragana Józefa Olechowskiego, który zarządzał diecezją do czasu nominacji na biskupstwo krakowskie ks. Andrzeja Rawy Gawrońskiego (24 IX 1804).

Montes pietatis penitus in mea dioecesi non reperiuntur. Cracoviae duntaxat est una Confraternitas in ecclesia archipresbyterali Misericordiae nuncupata, qua monti pietati aequivalet. Praeterquam enim quod eleemosinis egenos sublevat, mutuum etiam gratis dare solet, exactissime per suos officiales gubernatur.

§ 2 (s. 12).

De secundo relationis capite pertinente ad ipsum Episcopum

1. *De persona mea relationem daturus annuntiavero continuo me in dioecesi mea residere.*

2. *Visitationi plurium ecclesiarum, quod sedulam navaverim operam, quantum alia negotia muneris mei pastoralis permiserant, iam supra innui.*

3. *Sacras ordinationes intra tempora ab Ecclesia statuta quemadmodum et sacramentum confirmationis sub tempus visitationis, et quoties se obtulit occasio administravi. Ecclesias itidem aliquas hoc anno consecravi.*

4. *Synodum dioecesanam adhuc non celebravi, quia in rei veritate loquendo, non est urgens synodi necessitas. Habet enim mea dioecesis multae et sufficientes leges et statuta, eaque saluberrima et oprima, haec ut executioni mandentur omni meliori modo conor. In dioecesi mea ultima synodus peracta est anno 1711.*

5. *Verbum Dei sub tempus visitationis a me praedicari non omitto, quinimo suave mihi esse existimo, ut eloquio pastoralis populus Dei, meae curae commissus, pascatur, quod idem observari facio in aliis ecclesiis per viros ad hoc munus idoneos et selectos.*

6. *Non est moris in mea dioecesi quempiam condemnari crimaliter, adeoque depositarius mulctarum seu poenarum pecuniariarum non conservatur.*

7. *Taxa in cancellaria mei consistorii observatur praescripta antiquitus, quae est moderata et habetur animadversio abusus in depectatione irrepant.*

8. *Quod spectat ad exercendam iurisdictionem et administrandam iustitiam habeo consistorium generale Cracoviae compositum ex vicario meo generali et assessoribus partim ex personis capitularibus, partim etiam ex extraneis presbyteris, legum peritia conspicuis a me selectis. Huic consistorio in mea absentia praesidet vicarius generalis, per me constitutus, qui est Franciscus Zglenicki St. Theologiae Doctor eiusdem per plures annos in anteacto seminario academico professor canonicus meus cathedralis³³. Praeterea in territoriis a sede mea epi-*

---

³³ Franciszek Zglenicki, wikariusz generalny biskupa A. Gawrońskiego, następnie biskup pomocniczy krakowski, zarządzał diecezją po wywiezieniu biskupa Karola Skórkowskiego do Opawy (1834). Zmarł 27 I 1841.

*scopali remotioribus constitui tres officiales foraneos, nempe Kielciis, Sandomiriae et in Silesia Borussica, qui minores defectus cleri eman-
dant, maiores vero mihi, vel vicario meo generali deferunt. In exorcitio
iurisdictionis meae episcopalis praeter communia cun aliis ditiorum
Augustissimi Imperatoris episcopis obstacula, nihil habeo in singulari
ponendum.*

§ 3.

De tertio relationis capite ad clerum saecularem pertinente

1. De choro.

*In cathedrali ecclesia officium divinum quotidie decantari solet,
non per canonicos, sed per vicarios (s. 13) duntaxat ad id muneris or-
dinatos, sufficienterque ad honestam eorundem sustentationem dota-
tos.*

2. De capitularibus.

*Omnia capitula etiam collegiatarum ecclesiarum habent sua statu-
ta, tum decreta reformationum, quibus reguntur, eaque exacte obse-
rvant.*

3. De Missa conventuali.

*Missa conventualis quotidie celebratur applicaturque pro fundato-
ribus et benefactoribus.*

4. De poenitentiario.

*In cathedrali canonicus poenitentiarius per seipsum fungitur suo
officio.*

5. De residentia parochorum.

*Parochi continuo penes suas ecclesias resident, exceptis illis, qui ex
beneplacito Sanctae Sedis duobus beneficiis provisi sunt, atque ut isti
sufficientem numerum presbyterorum circa ecclesias foveant, invigilo.*

6. De libris.

*Libri metricarum baptizatorum, copulatorum et mortuorum exacte
conscribuntur, eosdem parochi in decanali visitatione producere, deca-
ni vero foranei revidere et subscribere tenentur.*

7. De cooperantibus in cura animarum.

*Parochi, qui aliorum presbyterorum indigent adiutorio ad prae-
standa sua cura commisso populo spiritualia obsequia, mediis effica-
cibus a me compelluntur ad fovendos huiusmodi cooperatores.*

8. De verbo Dei.

*Sacrosancte id observari curo, ut in ecclesiis parochialibus diebus
dominicus et festis doctrina christiana populo explicetur. Juventuti vero
cathechesis a meridie explanatur. Huic obligationi parochi exacte sa-
tisfaciunt, prout mihi tam ex visitatione, quam ex relationibus decano-
rum compertum est.*

9. De Missa parochiali.

*Missa parochialis omnibus dominicis et festis de praecepto ubique
pro parochianis applicatur.*

10. *De ordinandis (s. 14).*

Ordinandi ante susceptionem ss. ordinum exercitia spiritualia absolvunt. Insuper omnes alumni in seminario iidem quolibet anno vacant. Parochi vero omnes, qui ex antiquissima et immemorabili consuetudine approbationes obtinere tenentur. Vicarii et caeteri presbyteri antequam ad excipienda confessione approbantur, testimonia examinis et recollectionum iuxta legem dioecesanam offerre secum et demonstrare sunt obligati.

11. *De habitu clericali.*

Universus clerus dioecesis meae semper defert vestes clericales. Disposita a Sacrosancta Tridentina Synodo Sess. 23 cap. 6. De reformatione et a constitutione felicis recordationis PP. Benedicti XIII³⁴ in concilio Romano edita, fori privilegium servantur.

12. *De moribus cleri seculari.*

Singulari Dei gratia in clero dioecesis meae florent plurimi doctrina, pietate, bonis moribus et exemplo sacerdotes, verum in tanto numero non desunt et zizania, deviano a sua vocatione, hi tamquam morbida pecudes, separantur a bonis ovibus, coercentur a meo consistorio, occluduntur partim in domo demeritorum sacerdotum, partim in conventibus religiosorum.

§ 4.

De quarto capite ad clerum regularem pertinente.

1. *Regulares ubi curam animarum exercent, eodem modo reguntur sicut caeteri curati, et omnia officia parochis incumbentia implere adiunguntur.*

2. *Contigit saepius regulares extra monasteria degere in bonis ad monasteria spectantibus, contigit etiam eosdem extra monasteria delinquere, in quibus casibus, quando correctionem illorum, morem gero constitutionibus apostolicis super eo editis.*

3. *His temporibus nullus est eiectus ex aliquo claustro in mea dioecesi.*

4. *Cum mox ab exordio regiminis mei advertissem, (quod dolens Eminentiarum Vestrarum refero) in plerisque dioecesis meae monasteriis, illam, quae quasi de coelo delapsa est ad sanctimoniam, vitae regulam, fere ab omnibus negligi, sacras domos, olim sanctissimis doctissimisque viris refertas, a divinarum virtutum alumnos pene convelli, religiosos in iisdem degentes otio et ignavia torpescere, studia plerumque intermissa culpa eorum, qui monasteriis praeficiuntur, pro meo pastoralis munere coactus fui visitare monasteria, tam illa, quae sufficientem numerum religiosorum alunt, quam et ista, in quibus sufficiens subiectorum numerus non fovetur, in visitatione horum monasteriorum (quorum maior pars laus Deo maxima iam est (s. 15) per*

³⁴ Papież Benedykt XIII rządził Kościołem w latach 29 V 1724–21 II 1730.

me visitata) quacunq̄ue correctione indigere cognovi, correxi, abusus quoscunq̄ue sustuli, regulas institutionesq̄ue laudabiles et ecclesiasticam disciplinam, ubicunq̄ue illae exciderunt, modis congruis restitui, studia reinduxi.

5. *Nulla ratio offendiculi inter me et religiosas occurit.*

§ 5.

De quinto relationis capite ad moniales pertinente.

1. *Monasteria monialium iurisdictioni meae immediate subiectarum, ut perfectius regantur, sequendo antiquam et laudabilem consuetudinem, cuilibet monasterio destinavi commissarium praelatum, vel canonicum, qui commissarii habent ab olim praedecessore meo Andrea Załuski episcopo Cracoviensi³⁵ sibi praescriptam anno 1752 ex bullis apostolicis et sacrosantis conciliis typis impressam informationem, iuxta quam invigilant, ut in monasteriis secundum regulam vivatur, et ut tam spiritualia, quam temporalia vitae administratur. In monasteriis vero, quae sunt subiecta regularibus, ut vigeat regularis observantia, omnem curam adhibeo.*

2. *Clausura apud moniales ubique observatur.*

3. *Nullus in monasteriis earum irrepsit abusus, qui consilio aut auxilio S. Congregationis indigeret.*

4. *Confessarii tam ordinarii, quam extraordinarii pro ipsis per me approbantur, circa quos servatur constitutio felicitis recordationis Benedicti XIV³⁶.*

5. *Reditus dictorum monasteriorum fideliter administratur.*

§ 6.

De sexto relationis capite ad seminarium pertinente.

De seminariis cum iam superius copiose scripserim, nempe quot in illis alumni foveantur et quibusnam studiis, ac quo profectu, id non nisi hic loci referendum mihi superest.

1. *Quod utriusque seminarii alumni recte in disciplina ecclesiastica instituantur.*

2. *Alumni seminarii Cracoviensis diebus dominicis et festis ecclesiae meae cathedrali, iam vero seminarii Kielcensis alumni iisdem diebus eiati ecclesiae collegiatae inserviunt.*

3. *Cum consilio duorum canonicorum a me electorum pro recto regimine praefatorum seminariorum nihil quidquam statui, siquidem unumquodque e dictis duobus seminariis regulis et constitutionibus*

³⁵ Andrzej Stanisław Kostka Załuski, biskup chełmiński (1739–2 V 1746), biskup krakowski (2 V 1746–16 XII 1758).

³⁶ Papież Benedykt XIV rządził Kościołem 17 VIII 1740–3 V 1758.

optimis a piae memoriae antecessore meo Feliciano Szaniawski³⁷, munificentissimo memoratorum seminariorum benefactore praescriptis, gaudet; hae ut exacte adimpleantur, vigilem operam adhibeo.

4. *Seminarium Cracoviense multoties iam visitavi, Kielcense vero futuro illius loci episcopo visitandum reliqui, quamvis ispe ibidem brevi tempore praesens de omnibus me informari, beneque per clericos (s. 16) saeculares in comuni viventes administrari regique, ac bonis professoribus provisum esse, inveni. Rector praeterea seminarii huius bis in anno relationem suam methodo sibi praescripto ad consistorium submittit.*

§ 7.

De septimo relationis capite ad ecclesias, confraternitates et loca pia pertinente

1. *Onerum missarum et anniversariorum in sacristiis principalium ecclesiarum iuxta praescripta decretorum sanctae memoriae Urbani VIII³⁸ appensa sunt tabellae ad regularem earundem observantiam. Cum magno animi moerore id quodque mihi scribendum venit, quod multae fundationes partim vicissitudine temporum, partim exdivisione Regni totaliter cessarunt et perierunt, alia vero diminutae sunt ex ratione tributorum publicorum, ea propter facultate reducendi onera missarum ante biennium per Eminentias Vestras mihi concessa nonnumquam uti cogor.*

2. *Confraternitates, quorum proventus essent dispositi ad aliqua opera charitatis (praeter unam Misericordiae Cracoviae) penitus in mea dioecesi non sunt. Plurima quidem reperiuntur per ecclesias saeculares et regulares confraternitates, verum tantummodo ad promovendum cultum divinum et saepe sapius omni sunt destituta stabili proventu. Etsi aliqua sodalitas habet certum proventum, iste est exiguus et expenditur pro ordinariis necessitatibus, videlicet: cera, vino, ornamento altaris etc.*

3. *De hospitalibus, quae sunt in paucis numero et tenuissime provisa, similiter de montibus pietatis, qui absolute in mea dioecesi non dantur, iam supra mentionem feci, hoc duntaxat mihi superaddendum restat, quod utrumque Cracoviae reperibile hospitale visitaverim. In Xenodochio s. Lazari sub cura sororum charitatis existente, infirmis necessaria, quod salutem animae et corporis acerbo animi mei dolore unicum duntaxat ad praestanda aegris obsequia spiritualia presbyterum, et hunc senem decrepitum adinveni, tunc ex ipsis aegrotis cognovi, illos esse destitutos instructione, spirituali solatio et prompta sacramentorum administratione, ea propter designavi ex vicino conventu*

³⁷ Felicjan Konstanty Szaniawski, biskup włocławski (25 VI 1706–3 VII 1720) i krakowski (5 VII 1720–2 VII 1732).

³⁸ Papież Urban VIII rządził Kościołem 6 VIII 1623–29 VII 1644.

patrem ordinis s. Francisci reformatorum presbyterum, qui infirmos visitaret. s. sacrificium missae in gratiam ipsorum celebraret, instructionem eorum statui accomodam traderet, nec non sacramenta administraret. Religiosus obligationi sibi impositae exacte satis fecit.

§ 8.

De octavo relationis capite ad populum pertinente

1. Populus dioecesis meae fidem sanctam, catholicam cum ferventi zelo profitetur. Personae ex statu nobili ac plebeio pietatem colunt. Inter populum dioecesis meae (infinita sunt gratias Deo) nullum (s. 17) enorme scelus sub tempus visitationis adinveni, nec etiam extra illam alicuius nefandi criminis quispiam apud me accusatus extitit.

Adsunt in dioecesi mea nonnulli Lutheri et Calvinii sectatores, qui etiam iuxta immemorabilem consuetudinem legibus etiam patriis firmatam, praevia mea dispensatione matrimonia cum catholicis contrahunt ritu catholico. Hoc enim medio, ut plurimum haeretici apud nos ad gremium S. Matris Ecclesiae redeunt, fidemque orthodoxam amplectuntur. Siquidem pars catholica saepissime convertit haeticam. Calvinistae tantum habent in dioecesi mea unum fanum et ministrum doctrinae suae.

Haec sunt Eminentissimi Domini, quae ex debito officii mei obligatione tam per constitutionem Sixti V³⁹, qui mandatum Sanctissimi domini nostri in bulla provisionis meae contentum, mihi imposita, referenda esse duxi, illaque omnia per suprascriptum nuntium meum Eminentiarum Vestrarum cum osculo manuum exhibeo. Datum Cracoviae in palatio meo episcopali die 20 mensis Ianuarii anno 1807.

*Eminentiarum Vestrarum
Die 6 Novembris 1807*

Humillimus et obsequentissimus servus Andreas Gawroński episcopus Cracoviensis mp.

³⁹ Papież Sykstus V rządził Kościołem 24 IV 1585–27 VIII 1590.

RELATIO DE STATU DIOECESIS CRACOVIENSIS
AB EP. ANDREA RAWA-GAWROŃSKI
ANNO 1807 AD SEDEM APOSTOLICAM MISSA

A r g u m e n t u m

Annis 1772–1795 Regnum Poloniae a tribus vicinis usurpatoribus statu liberae rei publicae orbatum est. Ab hoc tempore (usque ad annum 1917) quaedam pars magnae olim dioecesis Cracoviensis ad Imperium Austriacum pertinebat. Relatio Andree Rawa-Gawroński, episcopi Cracoviensis (1803–1813), fons historicus magni momenti est. Haec litterae primae sunt ex relationibus, quae post deperditam Poloniae libertatem episcopi nostri Sedi Apostolicae inscribebantur. Nam regnante imperatore Ioseph II, max Leopoldo II, dum iam maior pars dioecesis Cracoviensis potestate Austriacae subiacebat, non solum episcopi Poloni, sed etiam Austriaci fere nulla licentia gaudebant, cuius auctoritate ex.g. ad limina Apostolorum proficisci potuissent.

Hisce temporibus, praesertim annis 1786–1800, dioecesis Cracoviensis iam divisa pristinis privilegiis, latifundiis nec non permultis parochiis ab usurpatoribus alienis privata est. Qua de causa relatio ep. Rawa-Gawroński magnae auctoritatis est. Quibus enim litteris ille episcopus certiozem Sedem Apostolicam fecit de episcopatus Cracoviensis privilegiis nec non statu materiali, de ecclesia cathedrali in colle Wawel Cracoviae sita, de aliis ecclesiis collegatis et parochialibus ad hanc dioecesim pertinentibus, de abbatiis et monasteriis, de seminario dioecesano, de officio episcopi nec non cleri saecularis ac religiosi, demum de vita et moribus fidelium. Haec relatio, quam nunc primo in lucem edidimus, suscriptione ac sigillo ep. Andree Rawa-Gawroński munita in Archivo Secreto Vaticano (Archivum S. Congregationis Concilii fasc. 272) asservatur.